

EXPOZICE KNIHOVNY LATINSKÉ ŠKOLY V JÁCHYMOVĚ

EVA KOCHOVÁ

Abstrakt: Nově vybudovaná Expozice Knihovny Latinské školy v Jáchymově představuje unikátní sbírku knih s řetězem – libri catenati. Skladba fondu Knihovny dokumentuje stav vzdělání v 16. století, ale také vývoj knih od rukopisů a prvotisků až po staré tisky ze 17. století. Historie Latinské knihovny, zvané také Bibliotheca Vallensis, její současný stav a postavení v evropském kontextu ilustrují rozmach a význam Jáchymova v době renesance.

Knihovna Latinské školy byla prohlášena Kulturní památkou ČR a je uložena v přízemí Jáchymovské radnice, která je Součástí světového dědictví UNESCO.

Klíčová slova: Libri catenati, knihy s řetězem, knihy, knihovny, školy, rukopisy, prvotisky, staré tisky, hrací karty, expozice, Jáchymov, 16. století, renesance, UNESCO, kulturní památky ČR

Dne 6. ledna 2020 byla v Jáchymově otevřena zcela nová expozice představující školní knihovnu ze 16. století, obsahující unikátní sbírku knih s řetězem. Expozice vznikla jako společný projekt města Jáchymova a Evropské unie, respektive Evropského fondu pro regionální rozvoj, prostřednictvím Programu na podporu přeshraniční spolupráce 2014–2020 mezi Českou republikou a Svobodným státem Sasko – Ahoj sousede.

Knihovna Latinské školy, původně zvaná Bibliotheca Vallensis,¹ je dnes umístěna v přízemí Jáchymovské radnice, která je Součástí světového dědictví UNESCO: Hornický region Erzgebirge / Krušnohoří. Tento prostor vznikl již na počátku 16. století, budovu zakoupili jáchymovští radní od hraběte Jeronýma Šlika v roce 1531.

Sama Knihovna Latinské školy, tj. sbírka knih, byla v srpnu roku 2019 prohlášena Kulturní památkou ČR. Sbírkou představuje 358 děl ve 232 svazcích a zahrnuje rukopisy (5 svazků), prvotisky (52 titulů) a staré tisky (301 titulů ze 16. a z počátku 17. století), především však libri catenati, tedy knihy s řetězem. V počtu 68 svazků představují největší sbírku nejen v ČR, ale v celé střední Evropě.

HISTORIE

Vznik a historie Knihovny Latinské školy jsou neoddelitelně spjaty s dějinami města Jáchymova, jeho ekonomicko-společenským vývojem a náboženským zaměřením.² Poté, co zde roku 1516 bylo nalezeno stříbro, se Jáchymov stal během několika málo let druhým nejlidnatějším městem Českého království,³ centrem technického pokroku i vzdělání. Existovala zde chlapecká škola, dívčí škola a hlavně Latinská škola, založená zřejmě roku 1519. Ta od svého počátku jistě nemohla fungovat bez knih, oficiálně však datujeme vznik její knihovny až

1 Latinské slovo „valles“ znamená česky údolí, německy Thal, tj. jde o latinské exonymum pro Jáchymov (Joachimsthal). Viz: MAŠEK, Petr a KOCHOVÁ, Eva. *Expozice knihovny latinské školy Jáchymov = Exposition der Bibliothek der lateinischen Schule Jáchymov*. Překlad Rita Skalová. Vydání první. Jáchymov: město Jáchymov, 2020, s. 9.

2 Jáchymov byl v 16. století osídlen především protestanty. Zvláště patrný je vliv Johanna Mathesia, jakožto rektora Latinské školy a správce knihovny, přítele Lutherova a evangelického kazatele.

3 Roku 1533 dosáhl Jáchymov počtu 18000 obyvatel a 1200 domů. Byl tak druhým (po Praze) nejlidnatějším městem Českého království a třetím (po Vratislavi) v rámci zemí Koruny české.

do roku 1540, kdy obdržela dar 50 tolarů na nákup knih od Stephana Hackera, jáchymovského starosty a radního. Finanční dary i darování samotných knih byly rozšířenou formou podpory školy a na vazbách knih i na předsádkových listech nalézáme jména mnohých donátorů v podobě donačních vpisků, textových či iniciálových supralibros.

Knihovna byla využívána přibližně pouhých 100 let. Ekonomický úpadek města, rekatolizace a rozkaz hejtmana místního horního úřadu ze dne 21. července 1625 ukončil vývoj této knihovny a ta na dlouhých 250 let upadla v zapomnění. Byla uschována na půdě jáchymovské radnice, ukryta v bezpečí před jezuitu,⁴ Švédy a hlavně zásahy, které by mohly poznamenat její původní stav (především odstranění řetězů, jako v mnohých jiných případech).⁵

Znovu ji objevil až o Velikonocích roku 1871 Karl Siegl, jáchymovský rodák a pozdější ředitel Městského chebského archivu. Uložení na půdě pod sněhem a sutinami pravděpodobně nepřežilo zhruba 60–70 svazků,⁶ jak odhadujeme dle přírůstkových čísel uvedených na ořízkách knih.⁷ Žádný knihovnický soupis, který by nám poskytl podrobnější informace, se bohužel nedochoval. Stav knih poznamenala vlhkost, plíseň i škůdci, restaurovány však byly až v 70. letech 20. století. Osud knihovny od jejího nalezení je poněkud nejasný, opírat se můžeme především o vzpomínky pamětníků a několik málo zpráv.

Bývá zmiňováno, že po nalezení Karl Siegl naskládal knihy do beden. Není však jisté, kam je převezl či uložil. Dva roky po jejich nalezení postihl Jáchymov požár, který zničil také půdu radnice, je tedy zřejmé, že zde knihy zůstat nemohly. Karl Siegl provedl také první soupis všech nalezených knih, nicméně veřejnost informoval až o mnoho let později.⁸ Provedený soupis odevzdal J. F. Voglovi,⁹ jáchymovskému hornímu mistru, který následně sepsal zprávu o nalezení Knihovny. Dále se o Knihovně zmiňuje Georg Loesche v článku v německém tisku¹⁰ a ve svém díle o Mathesiovi.¹¹ Nejpodrobněji je Bibliotheca Vallensis popsána v díle Heriberta Sturma¹² z roku 1929, které obsahuje také její katalog. Další katalog sestavil PhDr. Bohumír Lifka (1900–1987). V roce 1957 byla Knihovna zapůjčena do Muzea knihy ve Žďáru nad Sázavou jako významná knihovní památka a po navrácení originálů do Jáchymova v roce 1968 byly v Muzeu vystaveny jejich makety.

Od roku 1976 byla sbírka deponována v expozici karlovarského muzea – jáchymovské pobočce, které zpracovalo lístkový katalog (s označením LC) a fotodokumentaci knižních

4 O jejím ohrožení svědčí zápisky jistého jezuitu, který byl povolán do Jáchymova, avšak „síla víry jeho obyvatel a zdejší knihovny“ jej přesvědčila ke změně víry a odchodu za hranice.

5 Na rozdíl od mnohých srovnatelných knihovnických sbírek své doby se zachovala v poměrně intaktním složení, nicméně unikátnost spočívá právě v zachování řetězů.

6 Což odpovídá zhruba 100 až 110 bibliografickým titulům, viz HLAVÁČEK, Ivan. Český kontext jáchymovské knihovny v 16. století. In: *Sborník Národního muzea v Praze – Acta musei nationalis Pragae: Řada A – Historie*. Praha: Panorama, 1986, s. 41–50.

7 Je také možné, že již před tímto uschováním knihovny zasáhla do jejího fondu ruka protireformace, jak se domníval již Heribert Sturm. Napovídá tomu skutečnost, že se v Knihovně zachoval pouze jediný spisek Lutherův a několik málo děl Mathesiových.

8 SIEGL, Karl. *Wie ich die alte „Schlickbibliothek“ in St. Joachimsthal entdeckte*. Egerer Zeitung, 9. června 1928.

9 VOGL, Josef Florian. *Die Liberey in Joachimsthal. Erschien in den Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen*. 1872, Jahrg. X, Seite 215–222.

10 LOESCHE, Georg. *Die Bibliothek der Lateinschule zu Joachimsthal in Böhmen*. Mitteilungen der Gesellschaft für deutsche Erziehung und Schulgeschichte II., 4. Berlin 1892.

11 LOESCHE, Georg. *Johannes Mathesius, ein Lebens- und Sittenbild aus der Reformationszeit*, 2 Bde., Gotha, Perthes, 1895.

12 STURM, Heribert. *Die Bücherei der Lateinschule zu St. Joachimsthal*. Komotau, Stadtmuseum in St. Joachimsthal, 1929. 196 s.

ilustrací, dedikačních zápisů a rukopisných poznámek.¹³ Mezi lety 1976 až 1980 bylo v Lokti v restaurátorském ateliéru pana Jana Soboty restaurováno 216 svazků.

Není jisté, kdy a z jakého důvodu se Knihovna z Karlovarského muzea přestěhovala zpět na jáchymovskou radnici, kde byla poškozena při havárii na vodovodu. Několik svazků muselo být opětovně restaurováno panem Sobotou, zřejmě v roce 1998. Vzhledem k silnému poškození byla v některých případech nutná výměna desek. V případě jednoho svazku restaurátor po odstranění usně odhalil lepenkové desky s natištěnou sadou hracích karet. Jedná se o karty typu Stukeley s charakteristickým vyobrazením jednorožce na žaludské dvojce¹⁴ a se zkříženými kladivky v erbu, které odkazují na hornickou tradici v karlovarském regionu. Kniha, z níž byly karty vyjmuty, má vepsán letopočet 1521 – pravděpodobně se jedná o datum vazby. To naznačuje možnost, že se jedná o nejstarší dochovanou kompletní sadu hracích karet na světě. Bohužel, v současné době máme k dispozici pouze fotodokumentaci a osobní poznámky restaurátora, nikoli však restaurátorskou zprávu ani karty samotné.

V roce 2010 byla Bibliotheca Vallensis opětovně zapůjčena Muzeu Karlovy Vary, přičemž část fondu byla vystavena v Královské mincovně v Jáchymově. V současnosti je většina uložena v Expozici Knihovny Latinské školy na jáchymovské radnici, pouze několik svazků i nadále zůstává v této zápůjčce.

Zvláštní kapitolou jsou svazky zcizené. Koncem 70. let bylo z karlovarského muzea zcizeno 5 svazků o 9 titulech¹⁵ a v roce 2015 další 2 svazky o třech titulech¹⁶, jež jsou pravděpodobně uloženy ve sbírkách soukromých sběratelů.

Samostatnou kapitolou tvoří také svazky, které jsou v současné době součástí jiných knihovnických fondů. V Českém muzeu hudby jsou uchovávány dvě hlasové knihy: *Cantus* a *Quinta vox* (v obou případech konvoluty dvou tisků a rukopisného přívazku).¹⁷ Hudbě byla v jáchymovské Latinské škole věnována značná péče, přesto se ve fondu Knihovny zachoval pouze jeden hudební rukopis ve dvou dílech a pět hudebních tisků, což naznačuje, že se jedná pouze o malou část původního fondu hudebnin.¹⁸

Otázky vyvolává také pátrání po díle Georgia Agricoly *De re metallica*,¹⁹ které uvádí ve svém katalogu Heribert Sturm a které již tenkrát bylo v majetku Horní a hutní správy města Jáchymov.

13 Viz *Seznam zcizených starých tisků z knihovny latinské školy města Jáchymova*. Karlovy Vary, 1980.

14 CARANOVÁ, Michaela. *Hrací karty v českých sbírkách*. Pardubice, 2011. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice.

15 LC 46, Sturm 183: *Libri de re rustica: M Catonis liber I*. Kolín: Johannes Gymnicus, 1536.

LC 47, Sturm 258: *Franciscus Polygranus Postillae sive enarrationes in evangelia...* Kolín: Arnold Birkman's, Erben, 1570.

LC 56, Sturm 31, 32: *Petrus Bembo: Epistolarum familiarum... libri VI*. Benátky: Gualterus Scottus, 1552.

Petrus Bembo: Epistolarum Leonis... Benátky: Gualterus Scottus, 1552.

LC 71, Sturm 128, 155, 297

Johannes Faber Hailbrunnensis: *De missa evangelica et de veritate corporis...* Kolín: Maternus Cholinus, 1557.

Henricus Helmesius: *Germipolitanus Captivitas babylonica Martini Lutheri...* Kolín: Caspar Gennepaeus, 1557.

Frid. Staphylus: *Theologiae Lutheranae trimembris epitome...* Kolín: Maternus Cholinus, 1558.

16 LC 17, Sturm 199, 340: *Johannes Mathesius: Historien Von des Ehrwürdigen in Gott Seligen thewren Manns Gottes Doctoris Martini Luthers...* Nürnberg: Ulrich Neuber, 1566. Obsahuje přívazek.

LC 97, Sturm 206: *Johannes Mathesius: Bekantnus vom Henligen Abendmal unfers lieben Herren Jessu Christi...* Nürnberg: Dietrich Gerlatz, 1567.

17 ŠTEFANCOVÁ, Dagmar. *Hlasové knihy z latinské jáchymovské školy. Poohř 3: Ohře – spojnice lidí a osudů*. Sborník z konference konané v Kadani 4.–5. 10. 2012. Kadaň, 2013, s. 116–129.

18 MAŠEK, Petr. *Expozice knihovny latinské školy Jáchymov*, s. 15–16.

19 AGRICOLA, Georgius. *Vom Bergwerck 12 Bücher...* Basel: Hieronymus Froben & Nikolas Bischoff, 1557.

Od dob Sturmova soupisu pozbyla knihovna celkem 18 svazků.²⁰ Osudy jednotlivých knih a jejich cesta k současnému uložení zřejmě zůstane již navždy tajemstvím.

FOND

Složením svého fondu Knihovna odráží školní osnovy Latinské školy a dává nám představu o stavu vzdělanosti a obzoru zájmů renesančních měšťanů, které zahrnují širokou škálu lidského poznání – od antických klasiků po díla teologická, filozofická, filologická, astrologická, geografická, přírodovědná či díla dávající základ hornímu právu.

Většina fondu je psána latinsky, latinsko-řecky či latinsko-hebrejsky a menší část fondu také německy. Češtinu zde nalézáme pouze ojedinele, v celém fondu jsou zachována pouze dvě bohemika.²¹

Nejstarším dílem je zlomek breviáře z poloviny 12. století. K nejcennějším svazkům patří *Starý zákon* psaný v hebrejštině a pocházející zřejmě z 13. století, dvoudílný zpěvník *Cantica sacra* od Nikla Hermana nebo Ptolemaiova *Cosmografie* ve vydání z roku 1486. Právě v tomto díle je doloženo první písemné použití slova Sudety a svým grafickým zpracováním map dává základ dnešnímu kartografickému zobrazení. Zajímavá jsou také díla významných jáchymovských osobností, především *Sarepta* od Johanna Mathesia nebo knihy Georgia Agricoli, jehož *Bermannus* je zároveň prvním tištěným spisem o Jáchymovu.

Vazby knih jsou většinou papírové, v některých případech dřevěné, vždy však potažené usní a zdobené slepotiskem. Na vazbách často nacházíme iniciálová i textová supralibros. Je pravděpodobné, že knihovna měla k dispozici knihvazáčskou dílnu. V dobových materiálech lze dohledat i jméno kniháře Hanse Rotta, bohužel o jeho činnosti zatím nevíme nic bližšího. Vazby jsou opatřené sponami či řemínky, kováním a část fondu je opatřena řetězy. Není zcela zřejmé, dle jakého klíče bylo rozhodováno, které budou opatřeny řetězem, protože se jedná o knihy z různých let a různých oborů, často se však jedná o knihy antických autorů.²² Většina řetězů se zachovala v dokonalém stavu, pouze v několika málo případech se jedná o fragmenty o různé délce. Celkem se jedná o 68 svazků, čímž se Bibliotheca Vallensis řadí k několika málo řetězovým knihovnám v Evropě, potažmo na světě. V České republice je to svatojakubská knihovna v Brně, františkánská knihovna v Kadani, Pražská majorátní knihovna hrabat z Nostic a Knihovna františkánského kláštera v Chebu²³ (v současnosti v majetku Národní knihovny).

V rámci Evropy se pak jedná o 12 knihoven ve Velké Británii (Bolton School v Boltonu, Lancashire, Chelsea Old Church v Londýně, Chetham's Library v Manchesteru, Church of All Saints ve Wringtonu, Church of St John the Baptist v Glastonbury, Francis Trigge Chained Library v Granthamu, Hereford Cathedral Library v Herefordu, Royal Grammar School v Guildfordu; St Peter's Church ve Wootton Wawen, Trinity Hall v Cambridge, Wimborne Minster a Wells Cathedral v Somersetu), o dvě knihovny v Itálii (Malatestiana

20 MAŠEK, Petr. *Expozice knihovny latinské školy Jáchymov*, s. 13.

21 LC 90: Johannes de Sacro Busto: *Opusculum specirum cum notabili commento a magnifico viro domino Wenceslao Fabri de Budweysz...* [Lipsiae, Martin Lantzperg Herbipolensis, 16. století]. Obsahuje přívazky. LC 174: Zikmund Hrubý z Jelení: *LEXICVM SYMPHONVM QVO QVATVOR LINGVARVM EVropae familiarium, Graecae scilicet, Latinae, Germanicae ac Sclauinicae concordia consonantiaque indicator*. Basel: Hieronymus Froben, Nikolaus Episcopius, 1537.

Viz HLAVÁČEK, Ivan. Český kontext jáchymovské knihovny v 16. století. In: *Sborník Národního muzea v Praze – Acta musei nationalis Pragae: Řada A – Historie*. Praha: Panorama, 1986, s. 41–50.

22 MAŠEK, Petr. *Expozice knihovny latinské školy Jáchymov*, s. 8–9.

23 Liber catenatus. Wikipedia: the free encyclopedia [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001– [cit. 2021-9-23]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Liber_catenatus

Library v Ceseně a Laurentian Library ve Florencii) a jednu v Nizozemí (St Walburga's Church v Zutphenu).²⁴

Z toho nejobsáhlejší sbírku řetězových knih vlastní Hereford Cathedral Library (1429 svazků), mnohé však vlastní jedinou knihu. Jáchymovská sbírka tak představuje skutečný poklad.

V rámci budování Expozice Knihovny Latinské školy byla také zahájena digitalizace. V současnosti se jedná o 23 zdigitalizovaných svazků, dostupných přes Manuscriptorium, a další 2 svazky plánujeme digitalizovat v příštím roce.

V průběhu roku 2020 navštívilo Expozici 3394 návštěvníků (ačkoliv vzhledem k epidemiologické situaci byla téměř pět měsíců uzavřena) a získala si své příznivce i nadšené obdivovatele. Věříme, že naše Bibliotheca Vallensis dokáže vzdělávat a okouzlit svou krásou i moudrostí ukrytou ve starých svazcích.

EXPOSITION OF THE LATIN SCHOOL LIBRARY

Summary: This article introduces the history and the present day of the Latin school library in Jáchymov, the composition of its collection and its importance in the European context. The library is also known as Bibliotheca Vallensis. The new Exposition of the Latin school library in Jáchymov represents a unique collection of books with chain – libri catenati, in the number of 68 volumes. The composition of the library fund documents the state of the education in the 16th century, but also the development of books from manuscripts and incunabulas to old prints from the 17th century. The level of this library illustrates the expansion and significance of Jáchymov during the Renaissance.

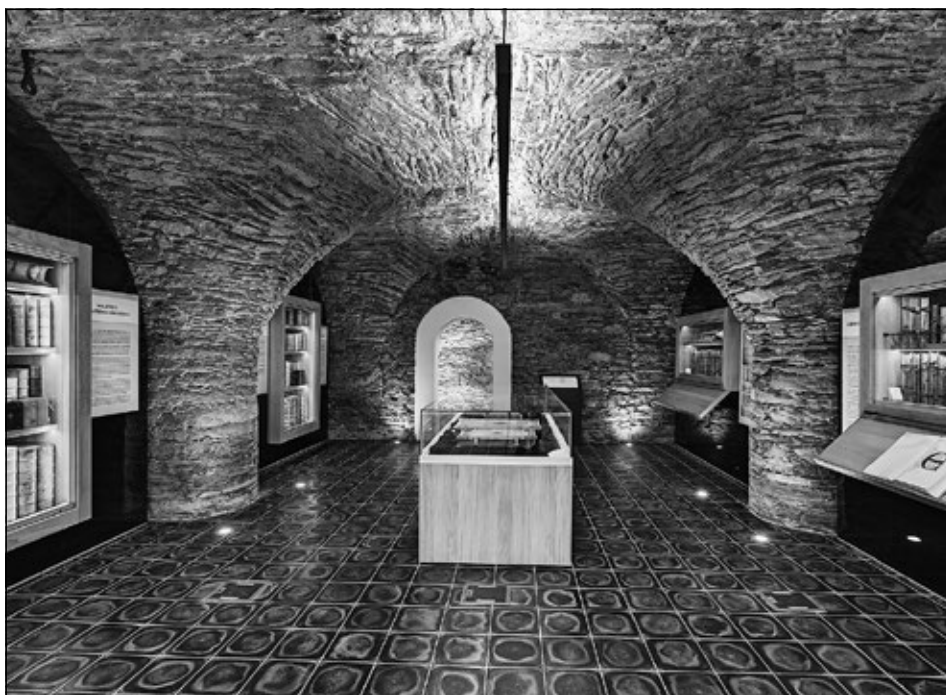
The Latin School Library has been declared a Cultural Monument of the Czech Republic and is located on the ground floor of the Jáchymov Town Hall, which is a Part of the UNESCO World Heritage: Mining region Erzgebirge / Krušnohoří (Ore Mountains).

Key words: Libri catenati, chained books, books, chained libraries, libraries, schools, manuscripts, incunabula, old, prints, playing cards, exposition, Jáchymov, 16th century, renaissance, UNESCO, cultural monuments of the Czech Republic

Mgr. Eva Kochová (* 1984)

Vystudovala Informační studia a knihovnictví na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Po studiích na rok nastoupila do humanitární organizace. Od roku 2012 pracuje v Městské knihovně Jáchymov, kde v roce 2019 dostala do správy Knihovnu Latinské školy.

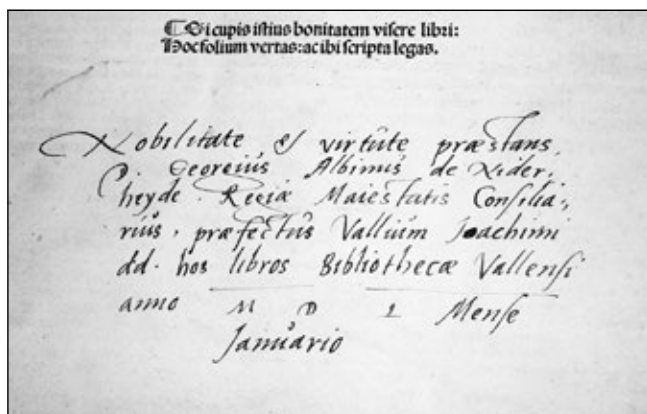
²⁴ Chained library. Wikipedia: the free encyclopedia [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001– [cit. 2021-9-23]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Chained_library

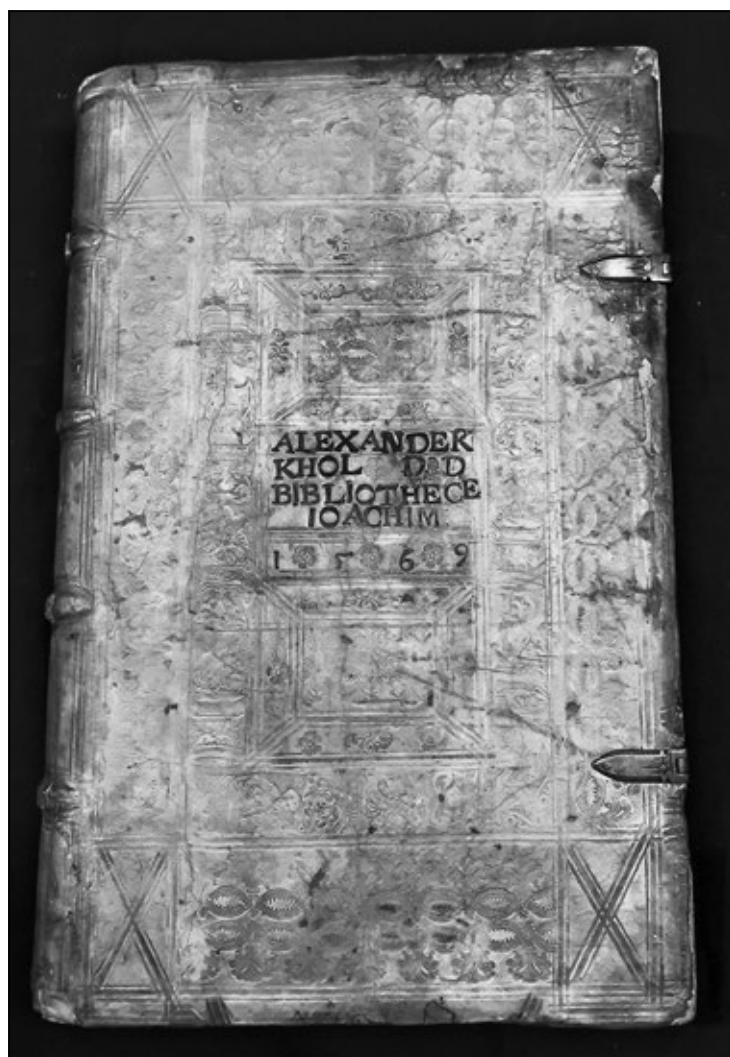
Obrázek č. 1: Současné umístění Knihovny na jáchymovské radnici

Obrázek č. 2: Libri catenati

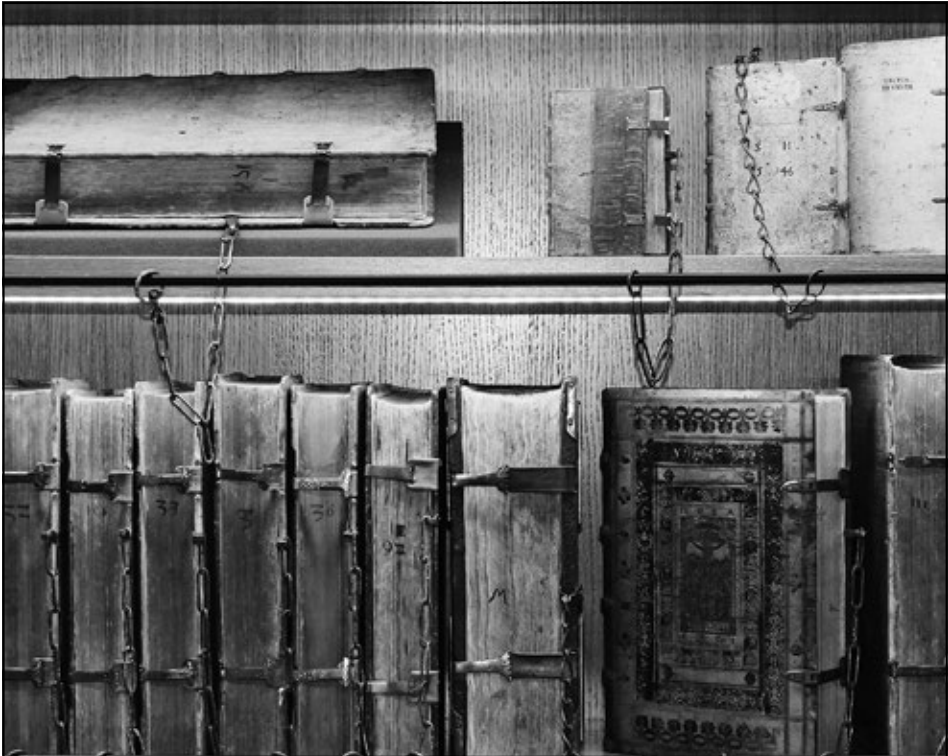

Obrázek č. 3: Donační vpisek

Obrázek č. 4:
Supralibros

Obrázek č. 5: Ptolemaiova mapa Sudet

Obrázek č. 6: Libri catenati